

Ухвалений парламентом законопроект «Про наукову та науково-технічну діяльність» передбачає цілу низку новацій, але дві з них – найновіші

Нарешті, після тривалих гарячих дискусій, «свіжоспечений» проект закону під номером 2244а (робоча група у форс-мажорному режимі на основі кабмінівського законопроекту підготувала консолідований документ із багатьма доповненнями та змінами) на засіданні Верховної Ради у вівторок (10 листопада 2015 р. – *Ред.*) прийнято в першому читанні. Ухвалено також рішення про скорочений термін його підготовки до другого читання.

«Це безпрецедентний випадок, коли завдяки співпраці авторів законопроектів, а не конкурентній боротьбі, чотири проекти вдалося об'єднати в один. Робоча група використала найкращі ідеї з усіх законопроектів. Закон, який ми зараз розглядаємо, набагато більш фундаментальний і важливий (адже він визначатиме наш розвиток на наступні десятиліття), ніж про безвізовий режим», – наголосив у стислому виступі народний депутат О. Скрипник.

«Це справді дуже важливий прецедент, адже автори законопроектів дійшли консенсусу і доопрацювали базовий документ з урахуванням численних пропозицій. Цей закон відкриє нові можливості перед науковцями у питанні комерціалізації наукових розробок, наші вчені та наукова молодь зможуть гідно заробляти у себе на Батьківщині, а не виїжджати за кордон», – вважає автор альтернативного законопроекту народний депутат С. Тарута.

«Прийняття у першому читанні законопроекту “Про наукову та науково-технічну діяльність” – це найкраща робота, яку ми можемо присвятити Всесвітньому дню науки в ім'я миру та розвитку, оскільки законопроект започатковує платформу для розвитку наукової діяльності», – сказала голова Комітету з питань науки і освіти ВР України Л. Гриневич.

Міністр освіти і науки С. Квіт підкреслив, що поданий на розгляд парламенту законопроект покликаний істотно змінити наукову сферу країни. Зокрема, фінансувати всі наукові дослідження в усіх інституціях – університетах, наукових установах – пропонується з одного фонду: Національного фонду досліджень. Також буде створено Національну раду з питань розвитку науки і технологій, що формуватиме державну політику у сфері наукових досліджень.

«Ця державна політика стосуватиметься інтеграції науки і освіти», – наголосив С. Квіт.

Загалом, новації законопроекту можна поділити на три основні групи. Перша – це низка нововведень щодо комерціалізації та фінансування науки. Науковці звертають увагу насамперед на такі:

– державні наукові установи і ВНЗ можуть стати співзасновниками господарських товариств і продавати через них свої розробки;

- наукові установи, що мають форму державного підприємства, не муситимуть сплачувати частину прибутку до бюджету;
- наукові установи зможуть зараховувати фінансові надходження на поточні та вкладні рахунки державних банків (а не у казначейство, як тепер);
- результати державної атестації враховуватимуться при плануванні бюджету для наукових установ;
- державні наукові установи звільняться від сплати ввізного мита, ПДВ за обладнання, матеріали, літературу тощо;
- базове фінансування надаватиметься також на розвиток матеріально-технічної бази та на доступ до платних баз даних.

Крім того, законом передбачено зростання фінансування науки до 2025 р. до 3 % від ВВП. (До речі, норма досі чинного закону від 1998 р. – 1,7 % ВВП. А що маємо?)

Друга група нововведень стосується самоврядності академій, демократизації, інтеграції науки, освіти і бізнесу. Так, зокрема, впроваджується гнучкий режим робочого часу для наукових співробітників, науково-викладацьке сумісництво.

Чітко прописано процедуру обрання керівника наукової установи. Право участі в загальних зборах Академії наук надається представникам наукових колективів. Органи влади зможуть залучати ради молодих учених до підготовки та реалізації рішень з питань науки і технологій. Впроваджуються поняття суб'єктів інноваційної діяльності – наукових парків. Узаконюється така організаційна форма наукової діяльності як ключові лабораторії.

Третя група нововведень передбачає цілу низку пропозицій щодо соціального захисту науковців та підтримки молодих учених: надання житла і пільгових довгострокових кредитів. Зокрема, «держава гарантує встановлення ставок (окладів) науковим працівникам державних наукових установ, університетів, академій, інститутів, виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні не нижче подвійної середньої заробітної плати у промисловості в цілому по Україні».

Та чи не найбільше списів було зламано під час підготовки нового закону навколо двох найістотніших нововведень – Національної ради з питань розвитку науки і технологій та Національного фонду досліджень (НФД) України. (Про це, зокрема, ішлося в публікації «Закон чи пастка для науки?», DT.UA, № 34, 2015 р.) Це принципово нові для наших реалій структури (правда, раніше Рада з питань науки і технологій була при Президентові України), що, за задумкою законотворців, мають базуватися на світовому досвіді організації науки та управління наукою, конкурсного фінансування наукових досліджень. Утім, Нацрада – консультативно-дорадчий орган при Кабінеті Міністрів – багатьма сприймається як громіздка зайва надбудова. Ще більше запитань виникає стосовно НФД. Висловлюються побоювання, що це

може стати аналогом ФАНО (Федеральне агентство наукових організацій, створене при реформі Російської академії наук), під яке підтягнуть усе фінансування, а тоді хтось «присяде» на розподіл цих коштів. І тут не уникнути лобізму, конфлікту інтересів, просування «своїх» людей.

Правда, законопроектом прописано вимоги до осіб, які можуть бути допущені до справедливого розподілу фінансового дослідницького пирога.

Цитата із законопроекту: *«Ідентифікаційний комітет Фонду за відкритими консультаціями з світовими та вітчизняними науковими організаціями визначає критерії до кандидатів, процедуру конкурсу та проводить його.»*

Право на висування кандидатур мають Національна академія наук, національні галузеві академії наук, наукові установи, вищі навчальні заклади, громадські наукові організації. Організації мають висунути вчених, що мають вагомі наукові здобутки, бездоганну наукову репутацію та довіру в науковому середовищі. Самовисування в кандидати на члена Наукової ради Фонду не допускається».

Хотілося б думати, що такі консультації будуть справді відкритими, відбудуться у стислі терміни, і ми невдовзі побачимо список кандидатів, не лише обтяжених науковими званнями, а й «із бездоганною науковою репутацією та довірою в науковому середовищі».

Про те, як скористатися європейським досвідом діяльності наукових фондів і конкурсного фінансування досліджень, ішлося на науково-практичній конференції «Грант-2015», що відбулася недавно в МОН за ініціативи Державного фонду фундаментальних досліджень України. У ній узяли участь представники понад півсотні наукових організацій та фондів з багатьох країн Європи. Зрозуміло, що особлива увага учасників з нашого боку була прикута до практичних аспектів діяльності наукових фондів, альтернативних способів залучення коштів для фінансування досліджень, процедури експертизи наукових проєктів. Зрозумілий також інтерес наших науковців до конференції, адже вони мали змогу безпосередньо з вуст закордонних колег почути про їхній досвід, дізнатися про можливість участі у спільних проєктах.

На думку академіка НАН України, екс-міністра Міністерства освіти і науки України Я. Яцківа, найкращим прикладом у цьому плані для нас може слугувати близька нам Польща. У цій країні, окрім того, що є Міністерство науки і вищої освіти, створено Національний науковий центр, який на державному рівні координує науку і підтримує фундаментальні, прикладні дослідження, а також намагається вести інноваційні проєкти. Крім того, у Польщі діє неурядовий науковий фонд.

(У нас є лише Державний фонд фундаментальних досліджень (ДФФД). З цього річного бюджетом аж 12 млн грн. До речі, торік було ще менше.)

Цікаво, що поляки зараз ініціюють створення так званих центрів високої науки. І мають можливість запрошувати до участі в їх програмах науковців із різних країн. Якщо хтось має хорошу ідею, може отримати фінансову допомогу (200–250 тис. євро) для початку наукового бізнесу.

Понад п'ять років тому в Польщі було створено Національну наукову раду. Під її егідою працюють наукові фонди та центри фінансової підтримки наукових досліджень.

«Ми надаємо індивідуальні гранти вченим на фундаментальні дослідження», – сказав голова ради Національного наукового центру Республіки Польща професор М. Кароньські.

Цікаво, що назви конкурсів, які оголошує центр, дуже поетичні, точніше – музичні: «Полонез», «Танго» і под. Така фішка, безумовно, приваблює учасників, налаштовує на креативний драйв.

«Система фінансування державна, але незалежна», – зауважив М. Кароньс. – «А як держава може впливати?» – «Контролює». – «Як?» – «Якщо дослідження не дали конкретного результату, то не буде й фінансування».

Національна наукова рада успішно діє і в Литві. Тамтешнє міністерство освіти і науки позбавлене функцій безпосереднього фінансування науки. Воно визначає базове фінансування наукових установ, яких значно поменшало після об'єднання дрібніших із більш потужними. А міністерство, якому ці установи підпорядковані, фактично бере участь в одному: раз на три роки проводить оцінювання установ і визначає пропозиції щодо їх базового фінансування на наступний період, залежно від результатів їхньої наукової роботи. Себто міністерство абсолютно не втручається в усі інші способи фінансування.

«У нас є два комітети, крім того, діє наглядова рада, – розповіла заступник голови Литовської національної наукової ради професор Р. Петраускайте. – Фактично, сьогодні ми виконуємо функції агентства і займаємося переважно конкурсним відбором і фінансуванням наукових програм та проектів. Наш бюджет за останні роки значно зріс і формується з різних джерел. Звітувати про те, як науковець використовує виділені на проект кошти, не вимагається: головне – виконана робота, тобто результат.

До реформи сфери освіти і науки в нас було 27 інститутів Академії наук і 18 університетів. Після реформи 15 академічних інститутів інтегрувалися в університети, при цьому за ними залишилася автономія. 12 наукових установ, переважно гуманітарного профілю, фінансуються з державного бюджету».

Схоже, екстраполювати на рідні терени закордонний досвід нам дуже непросто. Як передбачається, скарбничка Національного фонду досліджень має поповнюватися переважно з державного бюджету. На думку члена робочої групи з підготовки проекту закону «Про наукову та науково-технічну діяльність», академіка НАН України В. Семиноженка, «не слід обмежуватися лише Національним фондом досліджень. Має бути і Технологічний фонд, і

Фонд розвитку малого інноваційного бізнесу. Адже по суті вони різні. Якщо НФД базуватиметься переважно на бюджетних коштах, то Технологічний фонд має також залучати кошти з недержавного сектора, а Фонд розвитку малого інноваційного бізнесу – бути позабанківським фінансовим закладом, який може брати й надавати кредити під низький відсоток, брати участь (як засновник) у створенні малих підприємств. Тобто бути максимально гнучким. Дуже важко уявити поєднання в одному НФД всіх цих трьох секторів. Вважаю, можуть виникнути проблеми з менеджментом і адмініструванням зазначених напрямів.

Важливо було б розширити ті розділи, що стосуються інноваційної діяльності, аби в Прикінцевих положеннях законопроекту вже закласти державні стимули для такої діяльності, у тому числі в Податковому кодексі».

Чим принципово відрізнятиметься Національний фонд досліджень від нинішнього Державного фонду фундаментальних досліджень? Не беручи до уваги можливості кадрових змін і перетасовок. У відповідь на це запитання співрозмовники частіше просто стенають плечима. Новим законом передбачено, звісно, і інші джерела наповнення НФД, зокрема «добровільні внески юридичних і фізичних осіб, у тому числі нерезидентів України». Але ніхто не забороняв грошовитим людям вкладати кошти в наукові дослідження й раніше.

А тому поки що НФД (як, утім, і Нацрада) мимоволі асоціюється з роялем у кущах. На якому можна артистично зіграти для публіки не лише «Полонез» Огінського... *(Суржик Л. Орган у кущах // Дзеркало тижня (<http://g.ua/DUHB>). – 2015. – 13.11).*